

ROLE UČITELSKÝCH SVAZŮ V REALIZACI VZDĚLÁVACÍ POLITIKY STÁTU V OBDOBÍ DRUHÉ POLSKÉ REPUBLIKY (1918-1939)

Mirosław Piwowarczyk

Anotace

Príspevek tematizuje otázky školských reforem a vzdělávacích diskursů v Druhé Polské republice v letech 1918-1939. Studie analyzuje přijaté školské zákony měnící strukturu polského školství a zasazuje dané normy do širší pedagogické diskuse a do osvětové činnosti učitelstva v daném období.

Klíčová slova

Druhá Polská republika, polské školství, školské zákony, státní výchova, národní výchova, náboženská výchova, učitelské spolky.

Role of Teachers' Associations in Realization of the State's Educational Policy in the Period of the Second Polish Republic (1918-1939)

Abstract

The article focuses on educational reforms and educational discourses in the Second Polish Republic in the years 1918-1939. The study analyzes authorized and practiced educational law that changed the structure of Polish education and links these standards with wider educational discussions and with public enlightenment activities of teachers in the period.

Keywords

Second Polish Republic, Polish education, educational laws, public education, national education, religious education, teachers' associations.

1 Proměny školské a vzdělávací politiky Druhé Polské republiky

Druhá Polská republika (1918-1939) byla na mapě tehdejší Evropy osobitou zemí. Její zvláštnost způsobila zejména specifická situace, v níž se ocitlo Polsko po 123 letech rozdělení. Zkušenosti tří značně se lišících po-

litických, státních, sociálních, kulturních a vzdělávacích systémů určily specifické úkoly organizace života ve znovuzrozeném státě. K hlavním úkolům patřilo sjednocení a zorganizování školství a jeho zpřístupnění všem občanům, s cílem zabezpečit vzdělávání vlastních odborných pracovníků pro potřeby národního hospodářství a národní kultury. Proto se ihned po získání nezávislosti (ve velmi obtížných ekonomických, sociálních, politických a pedagogických podmínkách) začaly tvořit základy polského vzdělávání, národní systém školství. Tento úkol byl velkou výzvou jak pro mladý stát, tak pro učiteléské organizace podporující novou vzdělávací politiku a jeho realizace se ujaly různé státní vzdělávací instituce a uskupení učitelů sdružených v profesních organizacích i mimo ně (Filipowicz et al. 1986, s. 181).

Směr a charakter veškerých řešení v oblasti vzdělávání, zejména vzdělávací systém a dostupnost vzdělání všech úrovní, byly úzce spojeny s potřebami státu a současně závisely na politických potřebách vládnoucích stran. Až do roku 1926 byla charakteristickým rysem vzdělávací politiky středopravicové polské vlády, ve které převládal vliv Národní demokracie, snaha o posílení rozmanitosti a třídního charakteru systému výchovy a vzdělávání.¹ V roce 1926 vládu převzal Józef Piłsudski, veřejný život ovládl směr Sanace, jejíž politickou organizací byl Nestranický blok spolupráce s vládou (BBWR). Sanace prezentovala nový ideál občansko-státní výchovy, provedla zásadní personální změny v administrativě a ve školství a stanovila systematické, organizační a programové základy školství. Tyto změny byly realizovány v obzvláště obtížném období velké hospodářské, ekonomické, sociální a školní krize, která významně ovlivnila obsah reforem a postavení školství ve státě.

V období Druhé republiky byl polský školský systém modelován dvakrát. Středopravicová, národně-demokratická vláda, držící kormidlo moci do roku 1926, prosazovala posílení koncepce národní výchovy, naproti tomu vláda po roce 1926 pojetí výchovy státní. Obě vytvořené a realizované koncepce národní a státní výchovy měly i přes mnohé rozdíly ve skutečnosti mnoho společných rysů. Byly v nich obsaženy obdobné výchovné ideály:

¹ Pro nižší vrstvy byly zpřístupněny slabě zorganizované základní školy a různé druhy odborných učilišť. Naproti tomu na středních školách, především obecně zaměřených a vyšších, se měli vzdělávat mladí lidé z bohatých vrstev a velmi talentovaní jedinci z nižších sociálních vrstev. K tomu srv. ŁUGOWSKI, B., ARASZKIEWICZ, F. W 1972, s. 20.

voják-občan a bojovník-pracovník (Lezanska 1995, s. 188). V praxi tyto ideje realizovaly především školy a učitelé, jejichž hlavním úkolem bylo vychovávat, utvářet mladou generaci (společnost) v souladu s určitými předpoklady, politickými a ideologickými potřebami aktuálně vládnoucích politických subjektů.

První reformy systému vyučování v nezávislém Polsku byly v souladu s myšlenkou **národní výchovy** prováděny s cílem vytvořit národní ráz škol a svázat je s potřebami rodičů i se státem. Vzdělávací politika vládnoucího tábora (národní a křesťanská demokracie) dala výchově a vzdělávání národní a náboženský charakter. Zástupci křesťansko-demokratického a národně-demokratického tábora požadovali od učitelů a jejich odborových organizací mravní výchovu v duchu katolické etiky, která měla tvořit solidní základ celé výchovy a vzdělávat „průkopníky pokroku“ (tamtéž, s. 176 a s. 182).

Po květnovém převratu v roce 1926 přijala nová vláda Sanace program **občanské a státní výchovy**. Úsilí vládnoucího tábora směřovalo k budování Polska jako velmoci založené na integraci a konsolidaci společnosti a silné státní moci. Proto se cílem občanské a státní výchovy realizované na školách (především středních) stalo sjednocení společnosti v práci pro stát. Proti jednostrannosti ideálu národní výchovy bylo současně navrženo, aby byla mládež vychovávána ke službě státu v době míru a k obraně státu v době války. Tato výchova měla vštěpovat sebedůvěru, zdravou národní atmosféru a obětavý postoj vůči státu, měla za cíl vychovat tvůrčí občany, kteří si budou uvědomovat své povinnosti a práva.

Úkolem vlády bylo získání učitelských odborů pro realizaci dvou úloh, které byly v centru pozornosti ministerstva pro náboženství a veřejné vzdělávání: – vypracovávat ideál výchovy, který by odpovídal tehdejší společensko-politické tendenci a byl by úzce spjat s konkrétním (sanačním) systémem hodnot; – připravit učitele na jeho realizaci (Filipowicz et al. 1986, s. 190).

Pravidla pro nové ideály výchovy, jejichž cílem bylo vychování občana se silným vztahem ke státu, formuloval v jednom ze svých prvních ministerských projevů na **Pedagogickém kongresu v Poznani** v červenci 1929 S. Czerwiński. Popsal v něm základní rysy „nového člověka“, mezi něž patřily „životní odvaha, silná vůle, sebevědomí, schopnost jednat a pracovat, dynamismus, vytrvalost, čest, kázeň v rámci společenství, loajalita a obětavost ve vztahu ke státu... Výchova v souladu s těmito pravidly by měla zahrnovat celou společnost, bez ohledu na národnost a náboženství, a měla by se týkat

všech škol“ (Osiński 2004, s. 76). Škola měla být nejen výchovným zařízením, ale i místem společenského a státního života. Výsledkem státní výchovy podle Czerwińskiego principů měl být občan, který je fyzicky, mentálně a především morálně připraven k obětavé službě státu. Tento ideál měl být realizován školou ve spolupráci s rodinou. „Škola, domov, rodina, církev jsou nejdůležitější instituce občanské výchovy“ (Czerwiński 1934).

2 Organizace a aktivity polského učitelstva v meziválečném období

Překonávání nedostatků a obtíží ve školství vyžadovalo jak obrovské úsilí ze strany státu a společnosti, tak i mnoho práce ze strany učitelů a jejich profesních organizací, které v drtivé většině – i přes častou, mnohdy oprávněnou kritiku – podporovaly úsilí a vzdělávací politiku mladého státu navrhováním vlastních projektů a reforem i realizací reforem již schválených.

Po získání nezávislosti Polsko disponovalo jen nedostatečným počtem učitelů s velmi rozdílným stupněm odborné kvalifikace.² V meziválečném období působili v Polsku učitelé státních, obecních, veřejných (udržovaných společně státem a místní samosprávou) a soukromých škol; učili na základních, středních i vysokých školách, byli to duchovní i světské osoby polské i nepolské národnosti (Smolalski 1996, s. 29). Primárním úkolem státu a učitelských organizací byla transformace této různorodé skupiny lidí, formované v podmínkách tří záborů, v jednotnou profesní třídu, řádně připraveno k realizování stanovených cílů. Díky nesmírnému úsilí učitelských organizací a zavedením různých forem dalšího vzdělávání a profesního zdokonalování učitelů se již v prvních měsících a letech existence samostatného státu podařilo výrazně zvýšit počet a úroveň kvalifikace učitelů (ve školním roce 1931/32 mělo 99,9 % z 76 145 učitelů zaměstnaných v základním školství všechny požadované kvalifikace) (Trzebiatowski 1970, s. 351; Kulpa 1963, s. 126).³

² Na začátku roku 1921 bylo v základním školství vzdělávajícím 5 075 160 dětí ve školním věku zaměstnáno 47 430 učitelů. Počítáme-li 50 žáků na učitele, bylo pro tento sektor zapotřebí aspoň 115 000 učitelů – chybělo tedy více než 65 000 učitelů. K tomu srv. Smolalski 1996, s. 88. Také Kulpa 1963, s. 23.

³ Ve školním roce 1935/1936 bylo ve školství (včetně vysokého) zaměstnáno 94 925 učitelů, z toho 74 895 v základním školství (70 157, tj. téměř 94 %, pracovalo ve státních nebo veřejných školách a byli placeni státem, pouze 4 738 učitelů, tedy něco málo přes 6 %, působil v soukromých školách). Podíl škol udržovaných státem v rámci středního školství byl mnohem nižší, pouze 39 % (301 státních škol z jejich celkového počtu 770).

V meziválečném období bylo zaznamenáno až 96 **učitelských organizací** profesní povahy (37 v soukromých školách a 59 ve státních a obecních). Vznikaly na základě různých kritérií: územních, etnických, náboženských, třídních, podle předmětového zaměření učitelů, úrovně školy, druhu školy či pozice v ní. Odborové hnutí bylo v mnoha směrech pluralitní, především z hlediska organizačního a ideologického (Smolalski 1979, s. 400–416). Některé z učitelských organizací vykazovaly výraznou odbornou, ideovou, ekonomickou, politickou nebo vzdělávací aktivitu. Naprostá většina učitelů se sdružovala do odborových organizací – patřili do jednoho ze silných, vedoucích odborů. Mezi nejpopulárnější patřily: Svaz polských učitelů, Sdružení národně-křesťanských učitelů základních škol v Polsku a Sdružení učitelů středních a vysokých škol. Odbory sledovaly nejen sociální cíle svých členů, ale staraly se i o profesní rozvoj a vyjadřovaly se k záležitostem škol a specifickým otázkám v oblasti vzdělávání a výchovy (Mozdeň 2006, s. 170).

Svaz polských učitelů (Związek Nauczycielstwa Polskiego – ZNP) vznikl v červenci 1930 spojením dvou organizací: Svaz polských učitelů základních škol (Związek Polskiego Nauczycielstwa Szkół Powszechnych – ZNPSP)⁴ a Odborový svaz učitelů polských středních škol (Związek Zawodowy Nauczycielstwa Polskich Szkół Średnich – ZZNPSS).⁵ Svaz dokázal sdružit téměř dvě třetiny všech učitelů základních škol a díky tomuto číslu a efektivní organizaci sehrál důležitou roli při realizaci vzdělávací politiky státu. Od svého

Odborných škol udržovaných státem bylo necelých 17 % (120 z celkového počtu 714). K tomu srv. Smolalski 1996, s. 32–33.

⁴ ZNPSP – levicově orientovaná organizace – vznikla počátkem roku 1919 spojením učitelů základních škol z území království (zastupovaných organizací Zrzeszenie Nauczycielstwa Polskich Szkół Początkowych – Sdružení polských učitelů základních škol) a Haliče (zastupovaných organizací Związek Polskiego Nauczycielstwa Ludowego w Galicji – Svaz polských lidových učitelů v Haliči). V roce 1920 měl 24 123 členů, v roce 1927 již 37 598 členů, koncem 30. let asi 50 000 členů. Po květnovém převratu 1926 vedení ZNPSP (spolu s ZZNPSS) přešlo na stranu Sanace a stalo se mluvčím a vykonavatelem vzdělávací politiky vlády, jelikož počítalo s provedením reform školství ve státě. ZNPSP měl své zástupce v Sejmu a v Senátu (S. Nowak, J. Smulikowski, Z. Nowicki a J. Woźnicki), kteří vnašeli na jednání obou komor požadavky a projekty školských reforem. Snažili se, spolu s učitelským poslaneckým klubem, v rámci svých možností urychlit práce nad systémem školství, dohlíželi na správnou interpretaci a analýzu návrhů zákonů a zadávali vládě dotazy ve věcech současné vzdělávací politiky (Filipowicz et. al. 1986, s. 185).

⁵ Organizace levicově orientovaných středoškolských učitelů.

založení až do roku 1936 působil ZNP jako hlavní prostředník záměrů sanační vlády (BBWR – Nestranický blok spolupráce s vládou) v učitelském prostředí a spoluvytvářel ideovou a systémovou podobu vzdělání a výchovy ve státě.⁶ Konkrétní cíle ZNP byly sepsány v deklaraci „O postavení učitelské profese v Polsku“ z roku 1935 (O stanowisko zawodu nauczycielskiego w Polsce, 1935).

Pro pochopení významu a přínosu ZNP pro vytvoření polského systému školství je nutné zmínit především jeho úspěchy v těchto oblastech: tvorba projektů demokratického systému školství, předkládání připomínek a návrhů k vládním projektům, pořádání sjezdů a konferencí o připravovaných reformách školství, zlepšování kvalifikace profesionálních učitelů, vydavatelská činnost pro potřeby škol a učitelů, hájení profesních a sociálních zájmů učitelů, podpora práce učenců, a to zejména v oblasti systému vzdělávání a kvalifikace učitelů (Filipowicz et al. 1986, s. 9).

Sdružení národně-křesťanských učitelů základních škol v Polsku (Stowarzyszenie Chrześcijańsko-Narodowego Nauczycielstwa Szkół Powszechnych w Polsce – SChNNSP) bylo založeno v roce 1921 jako pravicová organizace, opoziční vůči ZNP.⁷ Vzniklo díky úsilí duchovních a katolických kruhů, rozhodující politický vliv v ní získali duchovní a Národní demokracie. Členové spolupracovali s představiteli škol, mimo jiné ve výchovně-vzdělávacích komisích jmenovaných zákonodárnými orgány, vládou nebo obecními úřady, a tím ovlivňovali zákonodárství a životy škol. Vedoucí představitelé sdružení

⁶ Svaz sdružoval v roce 1930 41 218 členů, tj. 64 % všech sdružených učitelů a v prosinci 1938 vzrostl počet členů na 51 746. Mozdzen 2006, s. 170–173; Ługowski, Araszkiewicz 1972, s. 28–29.

⁷ Do nově vzniklé organizace vstoupily: Związek Dzielnicowy Stowarzyszeń Nauczycieli Ludowych Polaków w Poznaniu (Svaz sdružení učitelů lidových Poláků v Poznani), Polskie Towarzystwo Pedagogiczne we Lwowie (Polská pedagogická společnost ve Lvově), Stowarzyszenie Nauczycielek w Krakowie (Sdružení učitelek v Krakově), Stowarzyszenie Nauczycielek we Lwowie (Sdružení učitelek ve Lvově), Stowarzyszenie „Wzajemna Pomoc Nauczycielek“ w Przemysłu (Sdružení „vzájemná pomoc učitelek“ v Przemyslu), Polskie Towarzystwo Nauczycielstwa Szkół Miasta Lwowa (Polské sdružení učitelů škol města Lvova), Związek Nauczycieli Polaków Katolików w Grudziądzu (Svaz učitelů Poláků katolíků v Grudziądzu), Stowarzyszenie Nauczycielstwa Szkół Elementarnych w Warszawie (Sdružení učitelů ZŠ ve Varšavě) a Chrześcijańskie Stowarzyszenie Nauczycielstwa na Litwie (Křesťanské sdružení učitelů na Litvě). V roce 1923 do sdružení přistoupil Związek Nauczycieli na Górnym Śląsku (Svaz učitelů v Horním Slezsku). Předsedou byl zvolen Michał Siciński, v roce 1924 Stanisław Glapiński.

Jan Kornecki a M. Siciński byli zvoleni do Sněmu a Senátu.⁸ K nejdůležitějším úkolům sdružení patřily výchova mladé generace k práci, obětavosti a rozumnému plnění povinností, respektování práva a láske k občanskému soužití v podmínkách nového státu. Tématem byla rovněž unifikace školství ve sjednoceném Polsku.

V prostředí učitelů středních škol v meziválečném období nejvýrazněji působilo pravicově orientované **Sdružení učitelů středních a vysokých škol** (Towarzystwo Nauczycieli Szkół Średnich i Wyższych – TNSŚiW).⁹ Organizace sdružovala kolem 6 tisíc členů z celkového počtu 15 tisíc učitelů středních a vysokých škol. Podle zástupců sdružení byla pro rodící se stát nejdůležitější. Úkolem školy a učitelů bylo pěstování občanské výchovy (kromě výchovy etické, tělesné, estetické, společenské a individualistické) – vysvětlení podstaty uspořádání státu, vštěpování úcty ke státu, jeho symbolům a představitelům a poukazování na spojitosti osudu státu s obětavostí a spoluprací občanů. Z hlediska systému školství sdružení propagovalo rozvoj rozmanitého vzdělávacího systému, přizpůsobeného požadavkům a potřebám společenských tříd. Sdružení vytvořilo vlastní koncepci školství,¹⁰ která se odrazila v přípravě projektu reformy, vypracovaného pod vedením ministra pro náboženství a veřejné vzdělávání Janusza Jędrzejewicze v roce 1932.¹¹

Jedním z mezníků procesu reformy školství ve znovuzrozené republice bylo konání Všepolského učitelského sjezdu nazývaného také „**Učitelským sněmem**“ ve dnech 14. až 17. dubna 1919 za účasti 802 delegátů 44 odborových organizací a sdružení zastupujících 34 tisíc pedagogů ze všech polských zemí (Grześ 2002, s. 55). Úkolem sjezdu bylo posouzení základní koncepce školského systému, kterou představilo ministerstvo pro náboženství a veřejné vzdělávání pod názvem „Vzdělávací program Ministerstva

⁸ Z hlediska počtu členů představovalo sdružení druhou největší profesní organizací učitelů základních škol v Polsku v meziválečném období V prvním období činnosti sdružovalo 7 129 členů, zatímco v roce 1924 již více než 13 000 (Mozdzen 2006, s. 173–176).

⁹ Sdružení bylo založeno v roce 1919 spojením haličského Towarzystwa Nauczycieli Szkół Wyższych (Sdružení učitelů VŠ) a Stowarzyszenia Nauczycielstwa Polskiego (Sdružení polských učitelů) z Království.

¹⁰ Pojetí vzdělávacího systému byla představena formou tezí na valném shromáždění TNSŚiW, která se konalo v roce 1927 v Krakově.

¹¹ Kromě dalších požadavků sdružení bral Jędrzejewiczův projekt v úvahu princip výběru při přechodu ze školy nižšího stupně na vyšší (Mozdzen 2006, s. 176–181).

pro náboženství a veřejné vzdělávání“. Spoluautorem koncepce navržené ve spolupráci s učitelskými organizacemi byl ministr pro náboženství a veřejné vzdělávání Ksawery Prauss, známý propagátor nezávislosti, vzdělání a práv učitelů. Během jednání sněmu došlo ke střetu dvou různých koncepcí státního školského systému zastoupených na jedné straně levicovými a na druhé straně pravicovými učitelskými organizacemi. Neshody se týkaly nejen systému školství, ale také organizace školy, jejího charakteru, pozic vedení škol v rámci obecné správy, ale také právního postavení a vzdělání učitelů. Nakonec „sněm“ přijal návrhy ve formě usnesení připravených organizacemi ZNP a TNSSiW.¹²

Sjezd ukázal cestu restrukturalizace systému školství na celé dvacetileté meziválečné období. Nicméně takřka tragická ekonomická situace země (válečné škody, nestabilní měna, inflace, nezaměstnanost, všeobecná ekonomická a kulturní zaostalost po období dělení) znemožňovala vynaložení nutných velkých finančních částek ze státního rozpočtu na realizaci vypracovaných směrnic. Ve výsledku tedy potřeby a snahy učitelských organizací formulované v usneseních „sněmu“ nezískaly finanční podporu ze strany vlády. Časté střídání vlád vedlo k odkládání příprav a přijetí zákona o systému školství, chyběla vůle a přízeň vládnoucích kruhů pro přijetí reform prosazovaných odborovým hnutím, neboť navrhované změny i přes svou mírnou povahu nespĺňovaly programová očekávání vládnoucích stredo-pravicových stran, ani očekávání jimi reprezentovaných majetných tříd

¹² Z usnesení sjezdu: 1. Základní škola by měla mít 7 tříd, být jednotná, bezplatná a povinná. Povinná školní docházka začíná po dosažení věku 7 let, ve výjimečných případech 6 let. 2. Minimální organizační požadavky: dvě učebny a dva učitelé. 3. Celá akce rekonstrukce, výstavby a rozšíření školství měla být dokončena během 20 let. 4. Do středních a odborných škol by měla být přijímána mládež po dokončení plně základní sedmileté školy. 5. Pětileté semináře by měly být dočasné a do budoucna by se stávající zařízení pro vzdělávání učitelů měla transformovat na vysoké školy univerzitní úrovně. 6. Ve Slezsku budou dočasně zachovány fakultní školy a osmiletá gymnázia, převážně soukromá. 7. Po základní škole mají následovat 2 až 4leté doplňující školy, 5letá obecná gymnázia, 5leté odborné školy gymnaziálního typu a 2 až 4leté střední odborné školy. 8. Ukončení střední školy gymnaziálního typu (obecné či odborné) umožňuje po složení přijímací zkoušky žádat o přijetí na vysokou školu (Filipowicz et. al. 1986, s. 179–180; Grzes 2002, s. 56–57; Cieśla 2000, s. 52–55).

a velké části katolického obyvatelstva (Grześ 2002, s. 57; Lugowski, Araskiewicz 1972, s. 24).

Další významnou iniciativou učitelských organizací při tvorbě systémových a právních základů systému polského školství byly návrhy ustanovení týkajících se vzdělávání v nově vytvářené Ústavě. Diskuse o její konečné podobě byla bouřlivá a obtížná, ve všech zásadních otázkách docházelo ke konfliktům a sporům mezi politickými stranami a učitelskými organizacemi, pravicovými i levicovými. Po dlouhé a složité diskusi Sněm v březnu roku 1921 schválil Ústavu Polské republiky, která ve vztahu k systému a organizaci školství mimo jiné uváděla, že veřejné školy nebudou náboženské a že učitel nemusí být stejného vyznání jako student, jak požadovali zástupci pravicových odborů.¹³

Rozhodnutí Ústavy o systému a organizaci školství měla nakonec podobu kompromisu a byla do určité míry sloučením požadavků učitelské pravice a levice. Jejich základní obsah i přes některé výhrady vyhovoval většině učitelských organizací a politických stran. To byl velký úspěch učitelů, který zdůraznil význam a roli učitelských odborů ve vytváření právního základu školství v Polsku (Filipowicz et al. 1986, s. 182–183).

Navíc díky iniciativě ZNP Sněm 17. února 1922 schválil dva zákony o obecnosti vyučování a o stavbě, zakládání a údržbě škol. I když tyto zákony nemohly plně uspokojit požadavky ZNP, představovaly dílčí úspěch, neboť jasně určovaly povinnosti státní správy a samosprávy vzhledem k základním školám a sjednocovaly pravidla fungování základního školství v celé zemi (tamtéž, s. 164).

3 Reforma školství od roku 1932

Významnou roli sehrály učitelské organizace v přípravě jediné úplné reformy školství provedené v období Druhé Polské republiky. Projekt reformy

¹³ Navíc Ústava obsahovala tato ustanovení: 1. V rozsahu stanoveném zákonem podléhají všechny veřejné i soukromé školy státnímu dohledu. 2. Docházka do základní školy je povinná a její délku určuje příslušný zákon. 3. Výuka ve státních a obecních školách je zdarma, zatímco talentovaným nemajetným studentům středních a vysokých škol stát poskytuje stipendium na živobytí. 4. Výuka náboženství na státních a obecních školách pro mládež do věku 18 let je povinná a o její správu a dohled nad ní se stará příslušná náboženská organizace pod dohledem státní správy školství. 5. Každý loajální občan státu s náležitými kvalifikacemi vyžadovanými zákonem může založit vzdělávací či výchovné zařízení, vyučovat v něm a řídit je (viz Marczuk 1970, s. 109–110).

my systému školství se ujal ministr pro náboženství a veřejné vzdělávání J. Jędrzejewicz, ve spolupráci se zástupci největších učitelských organizací, zejména ZNP. Reformu zahájil zákon ze dne 11. března 1932 „O školském systému“ (O ustroju szkolnictwa), jehož projednávání a výslednému přijetí výrazně napomohli učitelé a současně poslanci a senátoři z řad členů ZNP. Zákon zavedl povinnou sedmiletou základní školu rozdělenou do tří stupňů.¹⁴ Střední škola teoreticky následovala po sedmé třídě základní školy, ale prakticky po šesté, což znamenalo, že sedmá třída (tzv. „čepice“) sloužila jen těm žákům, kteří se již dále nevzdělávali. Obecné střední školy byly organizovány jako čtyřleté gymnázium a dvouleté lyceum s různorodými programy. Bylo vytvořeno odborné gymnázium následující po druhém nebo třetím stupni základní školy, odborné lyceum následující po obecném gymnáziu, nižší odborné školy po prvním stupni základní školy a školy odborné přípravy přístupné pro absolventy všech stupňů základních škol. Zákon zavedl povinnost dodatečného vzdělávání pro mládež mladší 18 let, která nepokračovala ve studiu na žádné škole. Namísto učitelského semináře bylo zavedeno tříleté pedagogické lyceum následující po čtyřletém gymnáziu a byla ponechána dvouletá pedagogia pro absolventy obecného lycea. Vychovatelky mateřských škol se měly vzdělávat ve čtyřletých seminářích (po šesté třídě) nebo dvouletých lyceích (pro absolventky gymnázií). Absolventi všech lyceí získali právo požádat – po složení přijímací zkoušky – o přijetí na vysokou školu (Banach 2001, s. 39).

Zmíněný zákon představuje jeden z hlavních legislativních kroků týkajících se školství v meziválečném období. Lze říci, že teprve tento zákon eliminoval vliv školských systémů bývalých okupačních zemí a ukázal směr rozvoje národního systému školství (Filipowicz et al. 1986, s. 170). Významně ovlivnil další osud polského školství, jeho ideologickou a výchovnou stránku, strukturu, organizaci a vytváření sociální struktury studující mládeže (Lugowski, Araszkiwicz 1972, s. 25). Byl prvním zákonem, který sjednotil polské školství a odstranil z něj vlivy bývalých okupačních států, sjednotil a uspořádal systém školství, zlikvidoval do určité míry dvojakost a zvýšil postavení odborného vzdělání tím, že ho srovnal s obecným. Zákon měl však i svoji stinnou stránku – ta se týkala především organizace základních škol,

¹⁴ Ve škole prvního stupně byly první a druhé třídy jednoleté, třetí třída dvouletá, čtvrtá třída tříletá, ve škole druhého stupně byla jen šestá třída dvouletá, zatímco ve škole třetího stupně byly všechny třídy (od první do sedmé) jednoleté.

nadměrných pravomocí ministra školství a opomenutí otázky bezplatnosti vzdělání, čímž byla ohrožena jeho dostupnost. Ač byl zákon považován za výsledek kompromisu vlády a učitelských organizací, přesto představoval vrcholný reformátorský úspěch v oblasti školství v těžkém období dějin státu (Filipowicz et al. 1986, s. 194–196; Grześ 2002, s. 65).

Po schválení zákona „O školském systému“ Sněm – při značné angažovanosti učitelských svazů – schválil další zákony, a sice „O soukromých školách, vědeckých a výchovných zařízeních“ (11. 3. 1932) a „O akademických školách“ (15. 3. 1933).¹⁵

4 Význam aktivit učitelů a učitelských organizací v období Druhé Polské republiky

Učitelé jako sociálně-profesní skupina, ideologicky různorodá, byli jednou z nejpočetnějších profesionálních kategorií z řad inteligence, byli opravdovou společenskou silou, se kterou bylo třeba počítat při budování a posilování státu, silou, díky níž stát mohl realizovat svou vzdělávací politiku (Leżańska 1995, s. 175).

Pro polské učitele v meziválečném období bylo charakteristické sebevědomí a přesvědčení o svém poslání v rámci národa, společnosti a státu. Snažili se mnoha způsoby o probouzení potřeby účasti na společensko-kulturním životě země, o zlepšení kvality života v lokálních prostředích a řada z nich i v rámci celé země. Aktivně se angažovali v různých společenských a kulturních hnutích jako účastníci, iniciátoři, tvůrci a propagátoři, byli to místní aktivisté, regionalisté. Zapojovali se do činnosti mnoha spolků a kulturních sdružení, organizovali a podporovali četné projekty těchto organizací. Učitelé byli také stoupcem demokratických změn a iniciátoři reformy v oblasti vzdělávání. I přes obrovské, až extrémní rozdíly v ideologické orientaci se vyznačovali viditelnou profesní hrdostí a solidaritou. Stali se přední částí polské inteligence s politickým vlivem – měli své odvážné odborové představitele, své poslance a senátory schopné hájit jejich zájmy a sehráli výraznou roli v posilování národa a v budování státu a společnosti (tamtéž, s. 150).

¹⁵ První byl protivníky označován jako „náhubkový zákon“, neboť podřizoval pravomoci ministra pro náboženství a osvětu soukromé školy, ve kterých se učilo 45 % žáků obecných škol a 68 % žáků odborných škol a kurzů. Druhý poskytoval široké kompetence výkonné moci (Grześ 2002, s. 66).

V meziválečném období se učitelské spolky a sdružení ve větší či menší míře vyjadřovaly k záležitostem školského systému, charakteru školy, řízení vzdělávání, vzdělávání a postavení učitelů a často také tvořily vlastní projekty změn a reforem. Angažovaly se (ať již přímo nebo v roli poradenské či kritické) ve všech vládních snahách týkajících se změn v oblasti vzdělávání. Ilustrativním příkladem účasti svazů na tvorbě základů systému školství byla práce učitelských spolků a sdružení na vzdělávacích návrzích a projektech v rámci tzv. „Učitelského sněmu“, účast na přípravě ústavy v odstavcích, které se týkaly vzdělání a výchovy, práce na významné reformě školství z roku 1932 a na realizaci vládní koncepce národní a státní výchovy ve vzdělávacím a výchovném procesu.

Primárním úkolem učitelů nového polského státu mělo být „naučit studenty lásce k práci a schopnosti pracovat, neboť náš znovuzrozený stát potřebuje typ bojovníka-pracovníka v jedné osobě, který by statečnou každodenní prací, ale v nouzi i svatým západem v boji, prokazoval své činné, upřímné vlastenectví“ (Czerwiński 1929, s. 353).

Takováto formulace cílů a úkolů školy stavěla učitele do zcela nové situace. Byl před ně jasně a důrazně postaven požadavek na výchovu mládeže v občanském, vlasteneckém a státním duchu. Realizace této ideje vyžadovala přizpůsobení se učitele novým úkolům – především musel ve svých chovancích podporovat disciplínu, odpovědnost, samostatnost, systematickosti, obětavost a společenské citění. Činnost učitelů měla tyto potřeby plnit prostřednictvím didaktické a výchovné práce v prostředí školy. Učitel měl být hlavním kulturním spojením mezi generacemi, měl předávat obzvláště důležité kulturní dědictví a vybavit dorůstající generace normami a hodnotami, které by posloužily soudružnosti polské společnosti (Lezańska 1995, s. 186 a 190). K tomu účelu sloužily učitelům vhodně vybrané programy (náplně) vzdělávání, správné výchovné metody a prostředky (Piwowarczyk 2007).

Své úkoly vůči státu a společnosti splnili polští učitelé meziválečného období výborně, a to především díky své připravenosti, organizovanosti v různých odborech a silnému smyslu pro odpovědnost. Díky úsilí a práci učitelů a jejich silnému odborovému zastoupení se povedlo dosáhnout cílů polské státní vzdělávací politiky a vychovat mladou generaci, která prokázala své vlastenectví a oddanost státu po 1. září roku 1939.

Literatura

- BANACH, C. Przemiany pedagogiczne, oświatowe i społeczne w uchwałach IV Kongresu Pedagogicznego. (Pedagogické, osvětové a společenské proměny v usneseních Čtvrtého pedagogického kongresu). *Przegląd Historyczno-Oświatowy*, 2001, č. 1-2.
- CIEŚLA, A. *Związek Nauczycielstwa Polskiego w województwie warszawskim w okresie Drugiej Rzeczypospolitej* (Svaz polských učitelů ve varšavském vojvodství v období druhé republiky). Toruń 2000.
- CZREWIŃSKI, S. *O nowy ideał wychowawczy* (Za nový ideál výchovy). Warszawa 1934.
- CZREWIŃSKI, S. O ideał wychowawczy Szkoły Polskiej (Za výchovný ideál polské školy). *Oświata i Wychowanie*, 1929, č. 4.
- FILIPOWICZ, F., GRZEŚ, B., MICHALSKI, S., WALCZAK, M. *Związek Nauczycielstwa Polskiego. Zarys dziejów 1905-1985* (Svaz polských učitelů. Nárys dějin 1905-1985). Warszawa 1986.
- GRZEŚ, B. Związki nauczycielskie wobec reformowania ustroju szkolnego w Polsce w latach 1919-1939 (cz. II) (Svazy učitelů a reforma system školství v Polsku v letech 1919-1939 (druhá část). *Przegląd Historyczno-Oświatowy*, 2002, č. 1-2.
- KULPA, J. *Kształcenie nauczycieli szkół powszechnych w Polsce w latach 1918-1939* (Vzdělávání učitelů základních škol v Polsku v letech 1918-1939). Wrocław 1963.
- LEŻAŃSKA, W. Powinności dydaktyczne nauczyciela szkoły średniej ogólnokształcącej w Drugiej Rzeczypospolitej (Didaktické povinnosti učitele obecné střední školy v období druhé republiky). In Chamcówna, M., Walasek, S. (ed.). *Nauczyciele szkół średnich w XIX i XX wieku jako grupa społeczna i ich wkład w kulturę polską* (Učitelé středních škol v devatenáctém a dvacátém století jako sociální skupiny a jejich přínos pro polskou kulturu). Wrocław 1995.
- ŁUGOWSKI, B., ARASZKIEWICZ, F. W. *Postępowa myśl oświatowa w Polsce w latach 1918-1939* (Pokrokové vzdělávací myšlení v Polsku v letech 1918-1939). Wrocław 1972.
- MARCZUK, M. *Walka Związku Nauczycielstwa Polskiego o postępowy program oświatowy 1919-1939* (Boj Svazu polských učitelů o pokrokový vzdělávací program 1919-1939). Warszawa 1970.

- MOŹDŹEŃ, S. I. *Historia wychowania 1918-1945* (Historie výchovy 1918-1945). Sandomierz 2006.
- OSIŃSKI, Z. Szkolnictwo prywatne w koncepcjach Janusza Jędrzejewicza (Soukromé školství v koncepcích Janusza Jędrzejewicza). In Kryńska, E. J. (red.) *Funkcja prywatnych szkół średnich w II Rzeczypospolitej* (Úloha soukromých středních škol za Druhé republiky). Białystok 2004.
- O stanowisko zawodu nauczycielskiego w Polsce.* (O postavení učitelské profese v Polsku). Varšava: Informačně-propagační vydavatelství Svazu polských učitelů, 1935.
- PIWOWARCZYK, M. Środki i metody realizacji wychowania obywatelsko-państwowego w szkołach średnich w Drugiej Rzeczypospolitej w latach 1926-1935. (Prostředky a metody realizace občanské a státní výchovy ve středních školách za Druhé republiky). Kraków 2007. In Szerlag, A. (ed.). *Historyczne konteksty edukacji obywatelskiej w społeczeństwach wielokulturowych.* (Historické souvislosti vzdělávání občanů v multikulturních společnostech). Kraków 2007.
- SMOŁALSKI, A. Problematyka badawcza dziejów nauczycielskiego ruchu zawodowego w Polsce. (Vědecká problematika dějin učitelského profesního hnutí v Polsku). In Krawcewicz, Z. *Z badań nad zawodem nauczyciela.* (Z výzkumů učitelské profese). Warszawa 1979.
- SMOŁALSKI, A. *Struktura zawodowa nauczycielstwa w Polsce do 1939 roku.* (Profesní struktura učitelstva v Polsku do roku 1939). Opole 1996.
- TRZEBIATOWSKI, K. *Szkolnictwo powszechne w Polsce w latach 1918-1932.* (Základní školství v Polsku v letech 1918-1932) Wrocław 1970.

Kontaktní adresa

dr. Mirosław Piwowarczyk

Univerzita Wrocław

e-mail: miroslawpiwowarczyk@gmail.com